

სამართალი და პოლიტიკა

სისხლის საპროცესო სამართლის რეგულირების საგანი და მეთოდი

მიხეილ მამნიაშვილი,

*სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
იურიდიული ფაკულტეტის პროფესორი*

ჯემალ გაბელია,

*საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის
ბიზნეს-ინჟინერინგის ფაკულტეტის პროფესორი*

გიმზერ ალანია,

*სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
იურიდიული ფაკულტეტის ასოცირებული პროფესორი*

Summary

Criminal law process Regulations Subject and method

The given work depicts Criminal law Process Regulation's Subject and Method. Detailed research on dispositional imperative Method, exigency's mutual submission's law-count methods are described. All the methods are analyzed separately with all the conclusions and on what process and stage they are used.

* * * * *

სამართლებრივი რეგულირების საგანს სისხლის საპროცესო სამართალში წარმოადგენს სამართალურთიერთობა, რომელიც აღმოცენდება სისხლის სამართლის საქმის წარმოებისას, სამართლებრივ ნორმებზე ზემოქმედებით. ამ ზემოქმედების ხასიათი განისაზღვრება სამართლებრივი რეგულირების მეთოდებით. სამართლებრივი რეგულირების მეთოდის ცნება პასუხობს კითხვებს: როგორ, რა პრინციპითაა აგებული ამა თუ იმ იურიდიული დისციპლინის სამართალურთიერთობა. სამართლებრივი რეგულირების მეთოდები იმდენად მრავალფეროვანია, რამდენადაც მრავალფეროვანია სამართლებრივი რეგულირების ადამიანური სფერო. ეს უკანასკნელი კი მოიცავს თითქმის მთელ ადამიანურ მოღვაწეობას.¹ სისხლის სამართლის საპროცესო სამართალში ფართოდ გამოიყენება სამართლებრივი რეგულირების იმპერატიული მეთოდი. იმპერატიული (იმპერაცია — ვბრძანებ, ვანებ) მეთოდის გამოყენებით სუბიექტს გარკვეული ვალდებულება,

პროცესუალური მოქმედების შესახებ, წარმოეშობა არა მისი თავისუფალი შეხედულებით და არა მისი შეთანხმებით სხვა სუბიექტთან, არამედ კანონის მოთხოვნებიდან, ე.ი. სახელმწიფოს წინაშე საჯარო ვალდებულების ძალით. მაგალითად, გამომძიებლის მიერ გამოძიების დაწყება, დანაშაულის შესახებ მიღებული ინფორმაციის შემთხვევაში, ერთდროულად არის მისი უფლება და საჯარო მოვალეობაც; ბრალდებულის მოთხოვნა უზრუნველყოფილ იქნეს ადვოკატის მომსახურებით, იმპერატიულად წარმოშობს შესაბამის ვალდებულებას გამოძიებისა და სასამართლოს წინაშე, ამასთანავე ასეთი ვალდებულება წარმოიშობა არა მხოლოდ ბრალდებულთან, არამედ სახელმწიფოსთანაც, რადგანაც ის კანონის ძალით ადგენს მისი შეუსრულებლობისათვის სანქციას (დაუშვებელ მტკიცებულებად ცნობას და ა.შ.) იმპერატიული მეთოდი იმასაც გულისხმობს, რომ აღნიშნული სამართალურთიერთობის დროს პროცესის სხვა მონაწილეებთან ერთად მონაწილეობას ღებულობს სახელმწიფო ორგანო ან თანამდებობის პირი, რომელიც თავის სამსახურებრივ მოვალეობას ასრულებს (ეხ ოფიცია — ლათ.).

სამართლებრივი რეგულირების სხვა მეთოდად სისხლისსამართალწარმოების პროცესში გამოიყენება დისპოზიციურობის (ლათ. Dispositio — თავისუფალი მოქმედება, შეხედულება) მეთოდი. ასეთ დროს სამართლებრივი ურთიერთობა ისეთნაირადაა აგებული, როდესაც სუბიექტი თავისი უფლების რეალიზაციას ახდენს საკუთარი, ერთპიროვნული შეხედულებით, ანდა, სხვა სუბიექტთან ნებაყოფლობითი შეთანხმებით. ამასთანავე, სუბიექტს პროცესუალური უფლებებისა და მოვალეობის განხორციელებისას სახელმწიფოს წინაშე რაიმე საჯარო ვალდებულება არა აქვს, მისი ამა თუ იმ მოქმედების ვარიანტის არჩევის შესახებ, არავის არ აბარებს ანგარიშს. მაგალითად, სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 37-ე მუხლის მე-6 ნაწილის თანახმად,

1 ნ. მაისურაძე, სამართლებრივი რეგულირების მეთოდები საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ბიზნეს-ინჟინერინგის ფაკულტეტის სამართლის დეპარტამენტის I საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, გვ. 93.

ბრალდებულს უფლება აქვს, უარი თქვას ადვოკატის მომსახურებაზე და დამოუკიდებლად დაიცვას თავი.

ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ სისხლის საპროცესო სამართალში დისპოზიციურობის მეთოდით რეგულირება შედარებით შეზღუდულია. ეს აიხსნება მხარეთა ინტერესების საჯარო ხასიათით; დისპოზიციურობის მეთოდი, უპირველეს ყოვლისა, გამოიყენება ბრალდებულის მოთხოვნისას ადვოკატით მომსახურების შესახებ, საჩივრის, შუამდგომლობის წარდგენისას, აგრეთვე საქმის შეწყვეტისას, ქმედითი მონაწილის დროს. ისიც უნდა შევნიშნოთ, რომ ხსენებული მეთოდები არ ამოწურავს და არ ითვალისწინებს ყველა სპეციფიკურ პროცესუალურ მხარეს. შეჯიბრებითობის პროცესის სამართლებრივი რეგულირების ცენტრალური მეთოდი სულ სხვაა. მხედველობაში გვაქვს ისეთი შემთხვევა, როდესაც ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი იურიდიული საკითხის გადასაწყვეტად მხარეთა შორის დგას დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი არბიტრი — სასამართლო. ამიტომაც სამართლებრივი რეგულირების ამ სახეს იურიდიულ ლიტერატურაში არბიტრული ეწოდება.²

ამ მეთოდის გამოყენებით არც ერთ მხარეს არა აქვს რაიმე უპირატესობა მეორესთან შედარებით, მაგალითად, პროკურორი ვალდებულია ბრალდებულისათვის იძულებითი ღონისძიების გამოყენების შესახებ შესაბამისი ნებართვის მისაღებად, მიმართოს სასამართლოს. ზუსტად ასევე, ბრალდებული ცდილობს, მასზე არ იქნეს გამოყენებული საპროცესო ხასიათის იძულებითი ღონისძიება, ანდა თუ ის გამოყენებულია, გაუქმდეს, რის რეალიზაციასაც ის სასამართლოს მეშვეობით ახდენს.

ამასთან დაკავშირებით, დაისმის ერთი მეტად საინტერესო შეკითხვა, სასამართლო იმპერატიული მეთოდის გამოყენებით ხომ არ იღებს გადაწყვეტილებას? აღნიშნულ შეკითხვას პასუხი რომ გავცეს, უნდა გავითვალისწინოთ ის, რომ იმპერატიული მეთოდის გამოყენებით სუბიექტი სახელისუფლებო უფლებამოსილების განხორციელებით მართავს სიტუაციას, ის ცდილობს იმ მიზნის მიღწევას, რომელიც უშუალოდ მის წინაშეა დასახული. სხვა საქმეა, როდესაც ის ამა თუ იმ გადაწყვეტილებას იღებს მხარეთა მოთხოვნით. ეს მხარე ცდილობს თავისი მიზნების მიღწევას, ის აქტიურად მონაწილეობს სიტუაციის მართვაში, სასამართლოსაგან მოითხოვს კანონიერი გადაწყვეტილების მიღებას, მხარე ასევე სახელისუფლოდ მოქმედებს სასამართლოზე, ისევე როგორც სასამართლო ამ მხარეზე. პროცესის მონაწილეები თავიანთი მოთხოვნებით ემორჩილებიან არა ერთმანეთს არამედ მხოლოდ და მხოლოდ სამართლებრივ ნორმებს, კანონს; ამიტომ შეუძლებელია აქ აღმოვაჩინოთ დისპოზიციური რეგულირების ნიშნები, რადგანაც გადაწყვეტილების მიღება ხდება არა მხარეთა თავისუფალი, არამედ სასამართლოს აზრის თანახმად. ამასთანავე, თვითონ სასამართლოც მნიშ-

ვნელოვანად არის დამოკიდებული მხარეთა პოზიციებზე, თუ რა მტკიცებულებებს წარმოადგენენ ისინი და ამიტომ არც სასამართლოს გადაწყვეტილება შეიძლება იქნეს მიჩნეული აბსოლუტურად თავისუფალ (დისპოზიციურ) გადაწყვეტილებად.

აღნიშნული მეთოდის გამოყენებით ერთდროულად შენარჩუნებულია მხარეთა თანასწორობა, დისპოზიციურობის თავისებურებები და ასევე სასამართლოს გადაწყვეტილებებიც. ამ მეთოდით დარეგულირების შემთხვევებში წარმოიქმნება შეჯიბრებითობის პროცესის სამსუბიექტიანი სამართალურთიერთობა.

არბიტრული მეთოდი, უპირველეს ყოვლისა, გამოიყენება მაშინ, როდესაც განიხილება სისხლის საპროცესო სამართლის მთავარი საკითხი — პიროვნების ბრალი და სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა. ამიტომაცაა, რომ პირის ცნობა ბრალეულად ჩადენილ დანაშაულში შეუძლია მხოლოდ სასამართლოს, საქმის არსებითი განხილვის შემდეგ. ეს მეთოდი შეიძლება გამოყენებული იქნეს მაშინაც, როდესაც გამოძიების პროცესში წარმოიშობა საკითხი სისხლის სამართლებრივი დევნის შეწყვეტის შესახებ.

არბიტრული მეთოდი გამოიყენება მაშინაც, როდესაც ბრალდებულის მიმართ შეიძლება გამოყენებულ იქნეს საპროცესო ხასიათის იძულებითი ღონისძიება, რადგანაც მხარეები სისხლისსამართალწარმოების პროცესში თანაბარი უფლებებით სარგებლობენ და არც ერთ მხარეს არა აქვს უფლება, მეორე მხარეზე რაიმე ზეგავლენა მოახდინოს, საბოლოო გადაწყვეტილებას კი სასამართლო იღებს.

სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობისათვის დამახასიათებელია საშემსრულებლო და მომთხოვნილობის მეთოდი. ეს მეთოდები მოქმედებისადმი მიდგომის ხასიათით სრულიად განსხვავდება დისპოზიციური და იმპერატიული მეთოდებისაგან. სისხლის სამართლის პროცესში საშემსრულებლო მეთოდს ერთ—ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია, რაც იმას გულისხმობს, რომ ცალკეულმა საპროცესო სუბიექტებმა უნდა შეასრულოს კანონმდებლობით გათვალისწინებული მოქმედება, მაგალითად, გამოძიებელი ვალდებულია შეასრულოს პროკურორის სავალდებულო მითითება, ასევე პროკურორი და გამოძიებელი ვალდებული არიან შეასრულონ სასამართლო მიერ კონკრეტულ საკითხზე გამოტანილი განჩინება და ა.შ.

რაც შეეხება მომთხოვნელობის მეთოდს, საქმე გვაქვს არა მხოლოდ ცალმხრივ ცენტრალიზებულობით, მბრძანებლობითა და მკაცრი სუბორდინაციის მოთხოვნასთან, არამედ ურთიერთთანადგომასთან და დახმარებასთან.

სისხლის სამართალ წარმოების პროცესში მომთხოვნელობის მეთოდი გამოიყენება მაშინ, როდესაც ცალკეულ საპროცესო სუბიექტების მიმართ ადგილი აქვს არა ერთი მეორისადმი დაქვემდებარებას, მბრძანებლობას ან დათმობას (რამაც შეიძლება არანაკლები ზიანი მიაყენოს საქმის სწორ და ობიექტური გადაწყვეტილების მიღებაზე), არამედ

2 Смирнов А.В. Модели уголовного процесса. СПб. Наука, 2000, с. 20-21

საბოლოოდ მიზნად უნდა ისახავდეს ბრალდებულის მიმართ სამართლიანი განაჩენის დადგენას.

ასეთი მეთოდი ათავისუფლებს ერთმანეთის მიმართ დაქვემდებარებულ სუბიექტებს (პროკურორი, გამომძიებელი) სუბორდინაციული ზეწოლით გამოწვეული მორჩილებისაგან, რაც იწვევს მათ „რობოტებად“ გადაქცევასა და მექანიკურ „მანქანებად“ ჩამოყალიბებას, ყოველივე ეს, ბუნებრივია, ხელს უშლის საქმის გამამწყვეტმა ორგანომ მიიღოს კანონიერი და სამართლიანი გადაწყვეტილება.³

აღნიშნული მეთოდის გამოხატულებაა ის გარემოება, რომ პროკურორის წერილობითი მითითება გამომძიებლისათვის სავალდებულოა შესასრულებლად, მაგრამ გამომძიებელს რჩება უფლება თუ კი არ დაეთანხმა პროკურორის მითითებას, გაასაჩივროს და თავისი მოტივირებული მოსაზრება წარუდგინოს ზემდგომ პროკურორს, ასეთ შემთხვევაში ზემდგომი პროკურორი ან აუქმებს ქვემდგომი პროკურორის მითითებას, ანდა სისხლის სამართლის საქმეს შემდგომი გამოძიების ჩასატარებლად ავალებს სხვა გამომძიებელს.

სისხლის სამართლის პროცესში გამოყენებულია დარწმუნების და ძალდატანების მეთოდები.

დარწმუნების მეთოდს სისხლისსამართალწარმოების მთელ პროცესში (გამოძიება, სისხლის-სამართლებრივი დევნა, მართლმსაჯულების განხორციელებისას, განაჩენის დადგენის ჩათვლით) უაღრესად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება, ეს მეთოდი, ასევე გამოყენებულია საპროცესო საქმიანობის ყველა სუბიექტის მიმართ, მათ შორის პროცესზე დამსწრე საზოგადოების ჩათვლით. მხოლოდ დამარწმუნებელი არგუმენტებითა და საქმეზე შეკრებილი მტკიცებულებებითაა შესაძლებელი პირისათვის ბრალდების წაყენება; მხარეებს შორის ნდობის არსებობის შემთხვევაში ბრალდებული მშვიდად იღებს განაჩენს, თუნდაც ეს განაჩენი საკმაოდ მკაცრი იყოს, დარწმუნების მეთოდი საკმაოდ კარგად ვლინდება და უკეთაა წარმოჩენილი, უფრო მაშინ, როდესაც სისხლის სამართლის საქმეს ნაფიც მსჯულთა სასამართლო იხილავს, რადგანაც სასამართლო პროცესზე გამოკვლეული მტკიცებულებებზე დაყრდნობით მხარეებმა (პროკურორი, ადვოკატი) დასკვნით სიტყვებში, თავიანთი არგუმენტირებული გამოსვლით ნაფიცი მსაჯულები უნდა დაარწმუნონ ბრალდებულის ბრალელობასა თუ არაბრალეულობაში, ხოლო პროცესზე დამსწრე საზოგადოება რწმუნდება რა განაჩენის სამართლიანობაში, პატივისცემით იმსჯელება, არა მარტო განაჩენის გამომტანი სასამართლოთი, არამედ საერთოდ მართლმსაჯულების მიმართ, რასაც ასევე დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლის ზოგად პრევენციული მნიშვნელობაც გააჩნია.

რაც შეეხება ძალდატანების მეთოდს, ის შესა-

ძლებელია გამოყენებული იქნეს სამართალწარმოების ცალკეულ ეტაპზე (საპროცესო ხასიათის იძულებითი ღონისძიებები); ამასთანავე, როდესაც რაიმე პროცესუალური მოქმედებები ტარდება ადამიანის ნების საწინააღმდეგოდ და ძალდატანებითი მეთოდია გამოსაყენებელი, აუცილებელია პროკურორმა სასამართლოსაგან მიიღოს შესაბამისი განჩინება.

3 ნ. მაისურაძე, სამართლებრივი რეგულირების მეთოდები საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ბიზნეს-ინჟინერინგის ფაკულტეტის სამართლის დეპარტამენტის I საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, გვ. 95.